

Αλλαγή φρουράς

The Changing of the Guard
Άρθρο του Αμερικανικού
καταστασιακού περιοδικού
Point Blank! 's για τον
καπιταλισμό και το θέαμα.
(Οκτώβριος του 1972).

1.

Η ιστορία της σύγχρονης κοινωνίας είναι μια τσάντα με κόλπα που έπαιξαν οι νεκροί στους ζωντανούς.

Οι μορφές και οι δομές που επικρατούν παντού σήμερα δεν εμφανίστηκαν απλώς χάρη σε κάποια τυχαία τεχνολογική εξέλιξη.

Έχουν τις ρίζες τους σε ένα κοινωνικό και ιστορικό γεγονός.

Την κατάληψη των μέσων παραγωγής από την επαναστατική αστική τάξη. Η προσωπική οικειοποίηση της εργασίας του προλεταριάτου από την τάξη αυτή συνοδεύτηκε από την οικειοποίηση της κοινωνίας στο σύνολό της.

Αυτό που αρχικά εμφανίστηκε ως μια καθαρά οικονομική κατάκτηση σύντομα επεκτάθηκε σε μια αποικιοποίηση όλων των πτυχών της ζωής και στην κατάληψη του εδάφους της κοινωνίας ως εδάφους του καπιταλισμού.

Η αστική τάξη ήρθε στην εξουσία μέσα σε ένα φυσικό περιβάλλον που μόνο εν μέρει ήταν αποτέλεσμα του δικού της σχεδιασμού και από τότε που κέρδισε την κοινωνία, προσπαθεί συνειδητά να εξαφανίσει κάθε ίχνος ενός παρελθόντος στο οποίο δεν κυριαρχούσε.

Το σχέδιο που ανέλαβε η αστική τάξη να αναδιαμορφώσει τον κόσμο σύμφωνα με τη δική της εικόνα, αποδείχτηκε ότι είναι έργο απεριόριστης διάρκειας. Η ανάπτυξη των παραγωγικών δυνάμεων απαιτούσε στην πραγματικότητα μια συνεχή ανανέωση της κοινωνίας, τόσο δομική όσο και οργανωτική.

Η προσωρινή επιτυχία της αστικής τάξης μετατράπηκε σε μια φαινομενική μονιμότητα μόνο μέσω μιας οικονομικά προκαλούμενης και διατηρούμενης εφήμερης κατάστασης. Αλλά αυτή η κοινωνικά σχεδιασμένη παλαιότητα δεν μπορεί να συγχέεται με το τεχνολογικό χάος. Η αυτονομία της αστικής οικονομίας μπορεί να διατηρηθεί μόνο μέσω μιας συνεχούς άσκησης εξουσίας από την κυρίαρχη τάξη. Η εικόνα που έχει επιβάλει παντού η αστική τάξη είναι η εικόνα της ταξικής κοινωνίας. Από τις βιομηχανικές πόλεις των νηπιακών του χρόνων μέχρι τα σύγχρονα προάστια, ο καπιταλισμός έχει δημιουργήσει μια κοινωνική δομή που συμμορφώνεται με τις ανάγκες της εμπορευματικής παραγωγής. Αυτή η δομή έχει υποστεί μια σειρά από διαδοχικούς μετασχηματισμούς. Παρ' όλα αυτά, η πραγματική της βάση έχει παραμείνει στην οικονομία.

Η αυξημένη τεχνική ικανότητα (κυβερνητική, μέσα ενημέρωσης) του προηγμένου καπιταλισμού να ελέγχει τις ίδιες τις συνθήκες ύπαρξης οδήγησε στην κοινωνία του θεάματος, όπου η ίδια η ζωή γίνεται ένα θέαμα που πρέπει να παρακολουθείται από ένα κοινό -το σύγχρονο προλεταριάτο- που είναι αναγκασμένο να είναι παθητικό.

Το θέαμα, το οποίο αποτελεί ταυτόχρονα την αφετηρία και τον στόχο της σύγχρονης κοινωνίας, βρίσκεται σε μια διαρκή κατάσταση τροποποίησης. Η "καταναλωτική κοινωνία" των κοινωνιολόγων είναι στην πραγματικότητα μια κοινωνία που καταναλώνεται στο σύνολό της - το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων και δομών είναι το κεντρικό προϊόν της εμπορευματικής οικονομίας.

Ωστόσο, η θεωρητική έννοια του θεάματος, η οποία εκπονήθηκε από την Καταστασιακή Διεθνή, χρήζει σημαντικής αναθεώρησης. Οι δυνάμεις που περιγράφονται στην Κοινωνία του Θεάματος του Ντεμπόρντ έχουν ωριμάσει και με αυτόν τον τρόπο έχουν προετοιμάσει τα θεμέλια για έναν περαιτέρω εκσυγχρονισμό της αστικής κοινωνίας. Ενώ η μορφή αυτής της κοινωνίας απλώς επιβεβαιώνει τις γνώσεις της S.I., είναι απαραίτητο να επεξεργαστούμε εκ νέου την κριτική του θεάματος και να σκιαγραφήσουμε τη φύση της σύγχρονης ανάπτυξής του.

2.

Αν οι δομές της αστικής κοινωνίας καθορίστηκαν από μια οικονομική πραγματικότητα, είναι εξίσου αληθές ότι η ανάπτυξη της κοινωνίας σε σχέση με την οικονομία υπήρξε άνιση. Σήμερα, η αστική κοινωνία βρίσκεται αντιμέτωπη με μια δομική κρίση που μοιάζει από πολλές απόψεις με προηγούμενες οικονομικές κρίσεις. Αυτή η κρίση είναι μόνο επιφανειακά μια φυσική, περιβαλλοντική κρίση και δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι όλοι οι "κριτικοί" ιδεολόγοι έχουν επικεντρωθεί σε αυτή την τελευταία κραυγαλέα κατάσταση. Η αποσύνθεση που εκδηλώνεται παντού έχει μόνο συμπτωματικά οικολογικό χαρακτήρα και έχει προκύψει, όχι από απλή τεχνολογική υπερβολή, αλλά από μια αντίφαση μεταξύ των επιταχυνόμενων δυνάμεων της καπιταλιστικής παραγωγής και ενός ξεπερασμένου κοινωνικού πλαισίου. Η άναρχη έκταση των αστικών περιοχών που χαρακτηρίζει την αστική κοινωνία μέχρι σήμερα είναι κατάλοιπο του δόγματος του *laissez-faire* του 19ου αιώνα.

Καθώς ο ανεπτυγμένος καπιταλισμός προσπαθεί όλο και περισσότερο να εξορθολογίσει όλες τις διαδικασίες του, η κοινωνική δομή του εκσυγχρονίζεται αναγκαστικά. Αλλά αυτός ο εξορθολογισμός δεν προχώρησε σε καμία περίπτωση με μια ομοιόμορφη, γραμμική εξέλιξη.

Κατά συνέπεια, ο καπιταλισμός αναγκάστηκε να ανασυγκροτηθεί.

Οι αστικές εξεγέρσεις της δεκαετίας του 1960 και οι περιβαλλοντικοί κίνδυνοι που προέκυψαν από τη συνεχή ανάπτυξη της βιομηχανίας έδωσαν στον αμερικανικό καπιταλισμό το όραμα του αφανισμού του.

Τώρα, αφού αυτή η άμεση απειλή έχει υποχωρήσει μέσω των φιλότιμων προσπαθειών των μηχανισμών ανάκτησης, ο καπιταλισμός επιθυμεί να μετατρέψει μια προσωρινή ανακωχή σε μόνιμη νίκη. Το σχέδιο αυτό έχει σχεδιαστεί όχι μόνο για να υπερασπιστεί το σημερινό σύστημα αλλά και για να διαιωνίσει την ύπαρξή του επ' αόριστον.

Σε καθαρά φυσικό επίπεδο, ο καπιταλισμός προσπάθησε να επιλύσει την κρίση που προκάλεσε η απεριόριστη ποσοτική του ανάπτυξη. **Η αστική πλημμυρίδα που γέννησε η πρωτόγονη βιομηχανική ανάπτυξη αποδείχτηκε μη διαχειρίσιμη και αντικαθίσταται από μια πιο οργανωμένη δομή. Η προέλαση της πολεοδομίας δεν οδήγησε μόνο στην καταστροφή της παραδοσιακής πόλης, αλλά και στην κατασκευή των θεμελίων για μια ελεγχόμενη "μετα" αστική κοινωνία. Οι υπερβολές που αποτελούσαν υποπροϊόντα της βιομηχανίας εξαλείφονται προς όφελος πιο "ορθολογικών" εναλλακτικών λύσεων. Η απαρχαιωμένη μορφή της αυτοκίνητης μεταφοράς αντικαθίσταται από συστήματα ταχείας μεταφοράς που επιτρέπουν τόσο μεγαλύτερο βαθμό ενότητας όσο και ποικιλομορφίας. Ο χώρος ενοποιείται με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι στο παρελθόν. Έχοντας καταναλώσει την πόλη, ο καπιταλισμός πρέπει να αναπτύξει τα συστατικά του μέρη στο έδαφος της κοινωνίας στο σύνολό της. Τα μαζικά μέσα μεταφοράς επιτρέπουν τη σύνδεση μεγαλύτερων περιοχών μεταξύ τους, δημιουργώντας μια τεράστια αστική περιοχή χωρίς σταθερό κέντρο, η οποία περιέχει πολλές μίνι-πόλεις. Αυτή η κίνηση αποκέντρωσης και διάχυσης είναι ταυτόχρονα η κατασκευή μιας εξορθολογισμένης κοινωνικής επικράτειας. Ο προηγμένος καπιταλισμός ποσοτικοποιεί το χώρο στο βαθμό που γενικεύει ομοιόμορφα, αρχετυπικά μοντέλα της αστικής κοινωνίας. Σε κάθε περιοχή συναντά κανείς το ίδιο είδος σχεδιασμού που εφαρμόζεται στην κατασκευή εμπορικών κέντρων, σχολείων, κατοικιών κ.λπ. Όμως αυτός ο εξορθολογισμός του εδάφους είναι ταυτόχρονα και η αισθητικοποίησή του, καθώς η διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στις σφαίρες του πολιτισμού και της οικονομίας έχει προ πολλού εξαφανιστεί. Τα κτίρια γραφείων και τα εμπορικά κέντρα μεταμφιέζονται πλέον σε έργα τέχνης και τα μουσεία εμφανίζονται ως σούπερ μάρκετ.**

Όπως και οι προκάτοχοί της, η σύγχρονη αρχιτεκτονική είναι μια κοινωνική αρχιτεκτονική. Με τη σημερινή ανάγκη για επανένωση του χώρου της αστικής κοινωνίας, δίνεται έμφαση στην κατασκευή σχεδιασμένων κοινοτήτων. Αυτές οι "πρότυπες" κοινότητες έχουν μέχρι στιγμής υλοποιηθεί σε πρωτόγονη κλίμακα, ωστόσο περιέχουν μια ένδειξη για το μέλλον, καθώς αναπαράγουν τις αξονικές σχέσεις της κοινωνίας μέσα σε μια περιορισμένη περιοχή. Οι σχεδιαζόμενες πόλεις είναι στις περισσότερες περιπτώσεις συστάδες μικρότερων μονάδων, καθεμία από τις οποίες διαθέτει μια κεντρική περιοχή με κέντρα ημερήσιας φροντίδας, σχολεία κ.λπ.

Η πόλη κατασκεύασε ακόμη και κοινό δρόμο, ώστε οι κάτοικοι να αναγκάζονται να έχουν επαφή μεταξύ τους. Ωστόσο, αυτές οι απαρχές είναι μόνο υποτυπώδεις σε σύγκριση με τα σχέδια για το μέλλον. Ίσως η πιο πρωτοποριακή τάση του αστικού σχεδιασμού αντιπροσωπεύεται από τον Soleri. Οι "αρκοлогίες"* του θα συρρικνώσουν τη σημερινή πόλη σε συμπαγείς, εξαιρετικά πυκνές αστικές περιοχές. Οι βιομηχανικές και οικιστικές περιοχές θα διαχωρίζονται και θα κατασκευάζονται με τέτοιο τρόπο ώστε να διατηρείται η "προσωπική" αίσθηση της κοινότητας. Οι πόλεις του Soleri "κατ' εικόνα του ανθρώπου" αντιπροσωπεύουν μόνο το επόμενο λογικό βήμα στην τελειοποίηση των ελέγχων που ήδη ενυπάρχουν στο σημερινό θέαμα. Οι πόλεις θα αποτελούν μόνο μια συγκέντρωση της σύγχρονης εικόνας της αστικής κοινωνίας.

Όλες οι σημερινές αλλαγές στη θεαματική οργάνωση της εμφάνισης, ωστόσο, αποτελούν μόνο μέρος μιας αλλαγής στην εμφάνιση της οργάνωσης. Η σύγχρονη ανασυγκρότηση της αστικής κοινωνίας περιλαμβάνει όχι μόνο τη μορφή αλλά και το περιεχόμενό της. Η μεταρρύθμιση του περιβάλλοντος είναι ταυτόχρονα μια μεταρρύθμιση της εξουσίας που εμφανίζεται σε πολλά επίπεδα. Δομικά.

Η ιεραρχική μήτρα της εξουσίας που ενσωματώθηκε φυσικά στην παραδοσιακή πόλη, αναπαράγεται τώρα σε ένα άπειρο και τοπικό επίπεδο. Το προηγμένο θέαμα απέρριψε ένα φυσικό κέντρο διοίκησης υπέρ ενός πολυκεντρικού συστήματος εξουσίας.

Η "αόρατη πόλη" που ονειρεύτηκε ο Mumford ως "ριζοσπαστική" εναλλακτική λύση στη σύγχρονη κοινωνία γίνεται γρήγορα πραγματικότητα. Καθώς ο τόπος της εξουσίας μετατοπίζεται από αυστηρά καθορισμένες δομές σε ένα πολύπλευρο πλέγμα σχέσεων, νέες οργανωτικές μορφές αναδύονται που θα συνδέουν το άτομο στενότερα με το κοινωνικό του περιβάλλον. Η αποκέντρωση της εξουσίας δεν πρέπει να συγχέεται με την καταστροφή της, αλλά απλώς αντιπροσωπεύει την περαιτέρω επέκτασή της.

3.

Η αλλοτρίωση που αποτελεί τη ρίζα του σύγχρονου θεάματος έγινε ορατή κατά την τελευταία δεκαετία. Η ορατότητα αυτή εκφράστηκε με την αναγνώριση από τους κατοίκους της ότι η προγραμματισμένη επιβίωση της αστικής κοινωνίας δεν ήταν πλέον ανεκτή. Τα διάφορα καταπραϊντικά που παρήγαγε το θέαμα -μαζική κουλτούρα, εμπορεύματα κ.λπ.- αποδείχθηκαν αναποτελεσματικά ως προς την εξασφάλιση της συνέχισης της λειτουργίας του συστήματος. Η δυσανεξία που σιγόβραζε στην επιφάνεια απειλούσε να διαταράξει ολόκληρο τον ιστό της καπιταλιστικής κοινωνίας -οι κάτοικοι της αστικής νεκρόπολης είχαν ξυπνήσει από τον ύπνο τους. Η απειλή ότι αυτή η αφύπνιση θα μετατρεπόταν σε ανοιχτή εξέγερση ανάγκασε τους φύλακες της ταξικής κοινωνίας να αναπτύξουν νέα όπλα στο οπλοστάσιό τους για τον κοινωνικό έλεγχο, αν ήθελαν να διατηρήσουν τη θέση τους. Αυτή η εξέλιξη πήρε τη μορφή μιας επιταχυνόμενης διαρθρωτικής μεταρρύθμισης. Παντού ο καπιταλισμός τροποποιείται, χρησιμοποιώντας νέα τεχνικά, πολιτιστικά και ιδεολογικά μέσα για να αποκαταστήσει την εξουσία του πάνω σε έναν ανυπότακτο πληθυσμό. Με τον τρόπο αυτό, αποδείχθηκε ικανός να ανακτήσει ακόμη και αυτό που φαινόταν να αποτελεί ριζική απειλή για την ύπαρξή του.

Η ζωτικής σημασίας διαδικασία της κοινωνικοποίησης -ο μηχανισμός ενσωμάτωσης των ατόμων στην κοινωνία- κατέρρευσε όταν οι άνθρωποι άρχισαν να αμφισβητούν τους ρόλους που τους αναλογούσαν. Η στείρα κενότητα της εξιδανικευμένης ύπαρξης διαφαινόταν πολύ εύκολα και μεγάλα τμήματα του πληθυσμού επιχείρησαν να αυτοπροσδιοριστούν σε αντίθεση με τη θεαματική ζωή.

Καθώς όμως αυτή η αντίθεση εκφράστηκε σχεδόν εξ ολοκλήρου με μια πολιτιστική μορφή, επανεντάχθηκε εύκολα στην κυρίαρχη κοινωνία ως ένα ακόμη πολιτιστικό θραύσμα. Η αστική κοινωνία μπόρεσε να αντισταθεί στην πρόκληση προς τον εαυτό της δημιουργώντας νέους ρόλους και πολιτιστικές μορφές μέσα σε ένα διευρυμένο πλαίσιο. Ενώ προηγουμένως το θέαμα προσπαθούσε να επιβάλει παντού μια στοχαστική στάση, τώρα προσπαθεί να γενικεύσει μια ενεργητική αποξένωση. Αυτή η "ενεργητική αλλοτρίωση, η αλλοτρίωση της δραστηριότητας και η δραστηριότητα της αλλοτρίωσης", την οποία ο Μαρξ αντιλήφθηκε στην πράξη της εμπορευματικής παραγωγής, επεκτείνεται τώρα σε όλες τις πτυχές της ζωής. Αυτή η επέκταση έχει ως αποτέλεσμα όχι μόνο την ποσοτική αύξηση της αλλοτρίωσης αλλά και ένα ποιοτικά διαφορετικό είδος αλλοτρίωσης.

Το θέαμα δεν αρκείται σε απλούς θεατές, αλλά επιδιώκει τώρα να εμπλέξει το προλεταριάτο ως ενεργό συμμετέχοντα στον πραγματοποιημένο κόσμο του. Η σημερινή επέκταση της αλλοτρίωσης είναι μια απαίτηση για την αμοιβαιότητά της, με αποτέλεσμα μια αμοιβαία αλλοτρίωση στην οποία η διάκριση μεταξύ θεατή και θεάματος, μεταξύ σημαίνοντος και σημαινόμενου, θολώνει. Στη θέση της απλής παθητικής υποδοχής αναδύεται μια επαναπροσδιορισμένη υποκειμενικότητα στην οποία το άτομο είναι σε θέση να επιλέξει ανάμεσα σε μια σειρά πιθανών αντιδράσεων. Του δίνεται η ψευδαίσθηση της ελευθερίας ενός μεγαλύτερου ρόλου στην κατασκευή του κόσμου της δικής του αλλοτρίωσης.

Η πρόοδος μιας τέτοιας ενεργητικής αλλοτρίωσης είχε άμεση σχέση με τις εξελίξεις στη σφαίρα του πρωταγωνιστικού εμπορεύματος του καπιταλισμού, του πολιτισμού. Τα "πρωτοποριακά" πειράματα στο "συμμετοχικό" θέατρο εφαρμόζονται τώρα στα μέσα μαζικής ενημέρωσης στο σύνολό τους. Ως συνήθως, ο καπιταλισμός αποδείχτηκε ότι είναι ένα βήμα μπροστά από τους επαγγελματίες επικριτές του. Οι ηδονοβλεπτικές φαντασιώσεις του McLuhan για τη "συμμετοχή" μέσω των μέσων ενημέρωσης, για παράδειγμα, πραγματοποιούνται σε ένα πολύ πιο σύνθετο επίπεδο από τις εικονικές φυλετικές τελετές που φανταζόταν για το "παγκόσμιο χωριό" του εμπορεύματος.

Η αυστηρά μονομερής επικοινωνία που εξυμνούσε ο McLuhan παραχωρεί τη θέση της σε ένα είδος διμερούς μονολόγου, στον οποίο η ανταπόκριση του θεατή χρησιμεύει ως ερέθισμα για περαιτέρω μετάδοση. Ο μελλοντολόγος του θεάματος, ο Buckminster Fuller, οραματίστηκε έναν κόσμο που θα κυβερνάται από μια "τηλεπαθητική" αλληλεπίδραση μεταξύ των μαζών και των ηγετών τους. Με την ανάπτυξη της καλωδιακής τηλεόρασης, η οποία επιτρέπει μεγαλύτερη εξειδίκευση και πολιτιστική διαφοροποίηση, και των αμφίδρομων δεκτών-πομπών, τα μέσα ενημέρωσης έχουν προχωρήσει πέρα από την απλή αναπαραγωγή εικόνων για ένα παθητικό κοινό. Ολόκληρη η σφαίρα της κατανάλωσης έχει αποκτήσει μια πρόσθετη διάσταση.

Εκτός από αυτή την πρόοδο της τεχνικής, η αστική κοινωνία έχει διευρύνει το πεδίο της οικονομίας της. **Εκεί όπου η αγορά κυριαρχεί στη ζωή, δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι οι τρόποι ζωής γίνονται αναπόσπαστα μέρη της αγοράς.** Ακόμη και τέτοιοι υποτιθέμενα "επαναστατικοί" τρόποι ζωής, όπως το μποέμικο περιβάλλον, έχουν συσκευαστεί ως εμπορεύματα για πολιτιστική κατανάλωση. **Το θέαμα παρέχει πλέον σε όλους την πολυτέλεια ενός επανηξιμένου υπαρξιακού αυτοπροσδιορισμού.** Το άτομο μπορεί να επιλέξει έναν τρόπο "ζωής", συμπεριλαμβανομένου ενός συγκεκριμένου χρόνου και περιβάλλοντος, μεταξύ πολλών εναλλακτικών επιλογών. Οι διαχειριστές της εμπορευματικής οικονομίας έχουν φτάσει στο σημείο να ενσταλάζουν μια νοσταλγική λαχτάρα για το παρελθόν. Σε μια κοινωνία όπου το παρόν έχει περιοριστεί σε μια στιγμή ενός ήδη καθορισμένου μέλλοντος, έχουν ανθίσει διάφορα αταβιστικά στυλ ζωής (Αναγέννηση, δεκαετία του '20, '50, κ.λπ.). **Το νόημα της κατανάλωσης έχει επίσης αλλάξει.** Η απλή κατοχή πραγμάτων (και οι εξωφρενικές επιδείξεις εμπορευματικής απόλαυσης) έχει συμπληρωθεί από την κατοχή εμπειριών. **Το θέαμα μπόρεσε να μετατρέψει την περιφρόνηση των "υλιστικών" αξιών προς όφελός του. Τώρα προσφέρει το μη υλικό προς πώληση.** Η μετάβαση από την απλή συσσώρευση στην καλλιέργεια συνοδεύτηκε από την επέκταση των βιομηχανιών "αναψυχής" που έχουν ως σκοπό να εξασφαλίσουν ότι όλοι οι τομείς του χρόνου, συμπεριλαμβανομένου και εκείνου που δεν δαπανάται στην εργασία, καταλαμβάνονται από το θέαμα.

Η μείωση της εργάσιμης ημέρας είχε ως μόνο αποτέλεσμα την αύξηση των δυνατοτήτων και των κινήτρων για κατανάλωση.

4.

Η σημερινή μεταρρύθμιση της αστικής κοινωνίας βασίζεται στην παραδοχή των αμαρτιών του παρελθόντος. Πίσω από αυτή την ομολογία, η οποία εκδηλώνεται με τη μορφή τελετουργικών καταγγελιών της ρύπανσης, της σπατάλης, της φτώχειας κ.λπ., κρύβεται η προετοιμασία για τη συνέχιση της ταξικής κοινωνίας και της υποκατάστατης** φύσης που επιβάλλει ο καπιταλισμός σε όλο τον κόσμο του. Ενώ αναγνωρίζει τις υπερβολές της προηγούμενης ανάπτυξής του, ο καπιταλισμός δεν επιθυμεί σε καμία περίπτωση να εγκαταλείψει τον έλεγχό του πάνω στην κοινωνία. Αντίθετα, διακηρύσσει ότι είναι ικανός να κατασκευάσει ένα υγιεινό περιβάλλον εκμετάλλευσης που θα αντικαταστήσει την παρούσα παρηκμασμένη τάξη. Η συσσώρευση της μιζέριας, η οποία εκδηλώνεται παντού -τόσο σωματικά όσο και κοινωνικά- έχει φέρει το θέαμα σε αναμέτρηση με τις δυνάμεις της ίδιας της αποσύνθεσής του. Αλλά με ένα θεαματικό ταχυδακτυλουργικό τέχνασμα, η αστική κοινωνία δεν έχει παρά να παραδεχτεί ότι έχει αποσυντεθεί και αποκτά νέα πνοή. Ανακατεύοντας την τράπουλα της ιεραρχικής εξουσίας, ετοιμάζεται να μοιράσει άλλη μια παρτίδα. Αν όλα τα άλογα του βασιλιά και όλοι οι άνδρες του βασιλιά δεν μπόρεσαν να συναρμολογήσουν ξανά τον Humpty-Dumpty, οι απόγονοί του αστοί νομίζουν ότι μπορούν, αλλάζοντας απλώς τη φρουρά.

Με τη συνήθη βλακεία τους, οι διάφοροι ιδεολόγοι της "κοινωνικής κριτικής" παίζουν το δικό τους ρόλο στην επανασυναρμολόγηση των κομματιών. Ένας από τους πιο χρήσιμους βοηθούς αυτής της διαδικασίας είναι το "οικολογικό κίνημα". Το αγαπημένο όραμα αυτών των ναυαγοσωστών είναι εκείνο μιας εξαρτημένης τεχνολογίας που τρέχει τρελά προς ένα περιβαλλοντικό "gotterdammerung" (ολοκαύτωμα).

Αυτή η ιδεολογική παρωδία μεταθέτει την ευθύνη για μια τέτοια κρίση σε μια φανταστική συλλογικότητα, την ανθρωπότητα στο σύνολό της, η οποία υποτίθεται ότι υπάρχει "ανεξάρτητα" από οποιεσδήποτε ταξικές σχέσεις.

Αγνοώντας την πραγματικότητα της ταξικής κοινωνίας, αυτοί οι επικριτές (Ehrlich, Fuller, Mumford) δεν δυσκολεύονται να φανταστούν έναν "μετασχηματισμό" της κοινωνίας που δεν έχει καμία σχέση με τις τάξεις. Αυτό το τέχνασμα είναι βολικό για όσους γνωρίζουν κάτι για την ταξική εξουσία. Οι διαχειριστές του θεάματος είναι σε θέση να χρησιμοποιήσουν το φάσμα του περιβαλλοντικού ολοκαυτώματος για να επιτύχουν μια μεγαλύτερη ενότητα, επιστρατεύοντας την υποστήριξη των εξαπατημένων πολιτών για να βοηθήσουν στον καθαρισμό του περιβάλλοντος από την αλλοτρίωσή τους.

Η οικολογική "επανάσταση" δεν είναι παρά μια έκκληση για περαιτέρω ποσοτική τροποποίηση της τεχνικής της αστικής κοινωνίας. Στοιχείει συνειδητά σε μια μεταρρύθμιση της ψευδο-φύσης που παράγει ο καπιταλισμός. Αυτού του είδους ο ρεφορμισμός φτάνει στο πιο παράλογο (και λογικό) όριο του στην απαίτηση για έναν "καθαρό" καταναλωτισμό. Ενώ επιδιώκουν μια "ολική" αλλαγή στη μορφή της κοινωνίας, οι οικολόγοι προβάλλουν στην πραγματικότητα τη βάση της αστικής κοινωνίας επ άπειρον. Η συνεργατική "ουτοπία" που προτείνουν αυτοί οι ιδεολόγοι ως λύση στην οικολογική κρίση είναι απλώς μια στείρα και τεχνολογικά εκλογικευμένη εκδοχή του σημερινού θεάματος. Αυτοί που θέλουν να αποκτήσουν τον έλεγχο του "διαστημόπλοιου γη" επιθυμούν να αντικαταστήσουν την παραδοσιακή ελίτ με μια πιο επαγγελματική. Στη μελλοντική τους κοινωνία, η οποία δεν θα είναι τίποτε άλλο από μια τελειοποιημένη τεχνοκρατία, το προλεταριάτο δεν θα έχει αναλάβει τον έλεγχο των μέσων παραγωγής, απλώς θα έχει μεγαλύτερη επιλογή στην κατεύθυνση της τεχνολογικής ανάπτυξης. Επιδιώκοντας να κάνουν το θέαμα λιγότερο καταστροφικό, οι οικολόγοι θέλουν μόνο να σώσουν τον καπιταλισμό από τον ίδιο του τον εαυτό. Στο μεταρρυθμισμένο τους θέαμα η εκμετάλλευση θα γίνει πιο "δημοκρατική" και το πιο προηγμένο μοντέλο της θα επεκταθεί παντού.

Ωστόσο, ο ρόλος του πνευματικού αρωγού του καπιταλισμού δεν έχει περιοριστεί μόνο στους οικολόγους.

Ακόμα και οι επικριτές που είχαν φανταστεί τους εαυτούς τους "ριζοσπάστες" με τις κοινωνιολογικές τους αναλύσεις για τα μεμονωμένα "δεινά" του καπιταλισμού πιάστηκαν με κατεβασμένα τα ιδεολογικά τους παντελόνια.

Αυτό που κάποτε περνούσε ως ριζοσπαστική κριτική της σύγχρονης κοινωνίας αποκαλύπτεται τώρα ως ένα απλό μοντερνιστικό συμπλήρωμα αυτής της κοινωνίας. Η κριτική της "ερημιάς" της μαζικής κοινωνίας εκφράζεται τώρα ως αυτοκριτική της άρχουσας τάξης. Οι πολεοδόμοι και οι κυβερνητικοί γραφειοκράτες μιλούν τώρα για την "ποιότητα ζωής". Δεδομένου ότι η κριτική τους δεν ξεπέρασε ποτέ τη μορφή της αστικής κοινωνίας, όλοι οι αριστεροί ιδεολόγοι δεν μπόρεσαν ποτέ να συνειδητοποιήσουν ότι το περιεχόμενο αυτής της κοινωνίας θα μπορούσε να συνεχίσει να υφίσταται παρά τις αλλαγές στην εξωτερική της εμφάνιση. Αυτές οι αλλαγές δεν οδήγησαν σε έναν οργουελικό ολοκληρωτισμό (το υγρό όνειρο μιας ανίκανης Αριστεράς), αλλά σε ένα προηγμένο κράτος πρόνοιας που μπόρεσε να ενσωματώσει πολλές από τις "ριζοσπαστικές" λύσεις της Αριστεράς για να τελειοποιήσει τη λειτουργία του.

5.

Η αντίληψη του Μαρξ ότι η πράξη της εμπορευματικής παραγωγής είναι συγχρόνως πράξη κοινωνικής αναπαραγωγής επαληθεύτηκε από τη μετέπειτα ανάπτυξη του καπιταλισμού. Το σύγχρονο θέαμα, εξάλλου, προσπάθησε να επεκτείνει το πεδίο αυτής της κοινωνικής αναπαραγωγής πέρα από την εργασιακή διαδικασία. Οι προλετάριοι "που αναδιαμορφώνουν καθημερινά τη ζωή τους" καλούνται τώρα όχι μόνο να αναπαράγουν τις συνθήκες της επιβίωσής τους, αλλά και να συμμετέχουν στην οργάνωσή της. Η αποικιοποίηση της καθημερινής ζωής φτάνει σχεδόν στην τελειότητα όταν οι ίδιοι οι αποικιοκρατούμενοι αρχίζουν να δημιουργούν και να λειτουργούν τους μηχανισμούς της δικής τους καταπίεσης. Η πιθανότητα μιας τέτοιας κατάστασης πραγμάτων είχε προβλεφθεί από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή πριν από δέκα χρόνια, όταν διατύπωσε μια κριτική του "Κυβερνητικού Κράτους Πρόνοιας". Αλλά για να μην γίνει αυτή η περιγραφή εύκολη, πρέπει να εξεταστεί εδώ.

Η κυβερνοποίηση δεν μπορεί να γίνει κατανοητή με την περιορισμένη έννοια ενός προγραμματισμένου εξορθολογισμού κατά τον οποίο οι άνθρωποι παίρνουν τα χαρακτηριστικά των μηχανών. Ενώ το θέαμα προσπαθεί να ηρεμήσει όλη την ύπαρξη, προσπαθεί επίσης να δημιουργήσει μηχανισμούς με τους οποίους μπορεί να αναγεννηθεί.

Έχοντας τελειοποιήσει την πιο ακραία αποσύνδεση της κοινωνίας, ο καπιταλισμός προσπαθεί τώρα να διατηρήσει τη συνοχή του μπροστά στην ανοιχτή κοινωνική αποσύνθεση. Παράλληλα, ο αφηρημένος διαχωρισμός που χαρακτηρίζει την πρόσφατη κοινωνία αντικαθίσταται από μια επιβαλλόμενη συλλογικότητα -μια κοινοτική απομόνωση.

Αυτή η κοινοτικοποίηση της αποξένωσης, που αντανάκλαται στον "κοινοτικό έλεγχο" των υπηρεσιών, των σχολείων, των τοπικών κυβερνήσεων - ακόμη και της αστυνομίας - είναι μια προσπάθεια να αντιμετωπιστούν οι δυνητικά καταστροφικές τάσεις με την ανάθεση μεγαλύτερου μέρους της ευθύνης για τη λειτουργία της κοινωνίας σε διάφορες ομάδες (γειτονιές και εθνοτικές ομάδες, μειονότητες). **Σήμερα, η αρχαϊκή ιεραρχία του παρελθόντος αντικαθίσταται από τη μοντερνιστική αντικατάστασή της, μια συσσώρευση μίνι-ιεραρχιών.** Από τα πανεπιστήμια μέχρι τις υπηρεσίες αντιμετώπισης της φτώχειας, από τα εργοστάσια μέχρι τα κτίρια γραφείων, οι διάφορες ιδεολογίες της "συμμετοχής" βοηθούν στην οικοδόμηση μιας ανθρωπιστικής αλλοτρίωσης που φέρνει το άτομο και την κοινωνία πιο κοντά.

Εκτός από τη δημιουργία δομών που "ανταποκρίνονται" καλύτερα στους κατοίκους της αστικής κοινωνίας, ο σύγχρονος καπιταλισμός έχει εξευγενίσει την ψυχολογική διάσταση της αλλοτρίωσης. Αυτή η βελτίωση δεν επιτεύχθηκε με την αξιοποίηση των δογμάτων του ωμού συμπεριφορισμού (Skinner κ.λπ.), αλλά με τη χρήση των πιο σύγχρονων και "ριζοσπαστικών" τάσεων της ψυχιατρικής. Η σχολή αυτή (Lain, Erikson, Perls), η οποία διατύπωσε την αντίθεσή της στον παραδοσιακό φροϋδισμό, το μόνο που έκανε ήταν να διαιωνίσει τη βασικά κατασταλτική λειτουργία της ψυχιατρικής. Μέσω των τεχνικών της gestalt, των ομάδων συνάντησης κ.λπ., η προσαρμογή των μαζών στην πραγματικότητα προχωρά ένα βήμα παραπέρα.

Εδώ, η αλλοτρίωση θεωρείται ουσιαστικά εσωτερικό ζήτημα. Μόλις απελευθερωθούν τα άγχη μέσω των συνεδριών ομαδικής θεραπείας, τα άτομα υποτίθεται ότι είναι καλύτερα σε θέση να "αντιμετωπίσουν" την ύπαρξή τους. Ενώ παλαιότερα τέτοιες καινοτομίες αποτελούσαν προνόμιο της διάνοησης, ο καπιταλισμός κάνει ευρεία χρήση αυτών των μεθόδων στα εργοστάσια και τα σχολεία προκειμένου να μειώσει τις κοινωνικές εντάσεις. Καθώς οι εργαζόμενοι αναγκάζονται να ενταχθούν σε ομάδες συνάντησης για να εκτονώσουν την εχθρότητά τους προς τα αφεντικά τους, **ο ρόλος της ψυχιατρικής αστυνομίας γίνεται όλο και πιο σημαντικός.**

Με τέτοιους πόρους στη διάθεσή του, ο προηγμένος καπιταλισμός προσπάθησε να διορθώσει πολλές από τις ελλείψεις που ενυπήρχαν στις προηγούμενες μορφές του. Έχοντας εντοπίσει τις περιοχές αποσύνθεσης, οι κοινωνικοί τεχνικοί του θεάματος προσπαθούν να αντιστρέψουν αυτή τη διαδικασία και να τη μετατρέψουν σε διαδικασία ανασυγκρότησης.

Η αστική κοινωνία, που παλαιότερα βασιζόταν στην ανοιχτή καταστολή για να διατηρηθεί, επινοεί τώρα χιλιάδες πιο λεπτές μεθόδους ελέγχου. Προωθώντας έναν κοινωνικό πασιφισμό, ο καπιταλισμός επιχειρεί να αποκρύψει την κοινωνική βία στη βάση του. Όπως ο καλός πωλητής, που μπορεί να σου πουλήσει άμμο στην έρημο, έτσι και ο καπιταλισμός ξέρει πώς να αλλάζει την εικόνα του και να το κάνει χωρίς να χάνει ούτε βήμα.

Αλλά μεταμορφώνοντας τον εαυτό της με τέτοιο τρόπο, η αστική κοινωνία έχει αφήσει τον εαυτό της ανοιχτό σε πιθανή επίθεση από εκείνους που επιδιώκει να ειρηνεύσει. Οι μηχανορραφίες της ιεραρχικής εξουσίας έχουν γίνει ακόμη λιγότερο μυστηριώδεις με την αποκέντρωσή της. Αυτή η απώλεια του μυστηρίου θέτει υπό αμφισβήτηση την προνομιακή κατοχή της κοινωνίας από την κυρίαρχη ελίτ. **Όταν οι ειδικοί της εξουσίας αναγκάζονται να παραδεχτούν δημοσίως ότι δεν είναι πλέον ικανοί να διευθύνουν την κοινωνία από μόνοι τους, δεν υπάρχουν πολλά πράγματα που να εμποδίζουν φυσικά το προλεταριάτο να βάλει τέλος στην παράσταση.**

Η σημερινή τροποποίηση του καπιταλισμού δεν είναι τίποτε άλλο από την τροποποίηση του κόσμου του καπιταλισμού.

Ως θραύσμα που εδραιώνεται ως σύνολο, η εμπορευματική οικονομία έχει επιτάξει όλη την κοινωνία για τον σκοπό της. Η αυξημένη επιβίωση που πολλαπλασιάζει το σύγχρονο θέαμα δεν αλλάζει καθόλου αυτό το γεγονός και αν η αστική κοινωνία κατάφερε να αναγεννηθεί μέσω μιας ευσυνειδήτης μεταρρυθμιστικής πολιτικής, δεν εξαφάνισε τη δυνατότητα ανατροπής της. Το θέαμα παραμένει αντιμέτωπο με τη μόνιμη κρίση της πιθανής καταστροφής του. Ενώ προσπαθεί να ενσωματώσει τις μάζες πληρέστερα στις λειτουργίες του, ο προηγμένος καπιταλισμός μπορεί μόνο να τους προσφέρει τη δυνατότητα να "επιλέξουν ανάμεσα σε διάφορες ποικιλίες αλλοτριωμένης ύπαρξης.

Ο εκσυγχρονισμός του συστήματος μπορεί μόνο προσωρινά να ανακουφίσει την τάση του να δημιουργεί την πιο ακραία δυσарέσκεια από την πλευρά του προλεταριάτου -της μεγάλης πλειοψηφίας της κοινωνίας που δεν έχει καμία εξουσία πάνω στις συνθήκες μέσα στις οποίες είναι αναγκασμένη να επιβιώνει. Αν και έχει αντέξει τις καταιγίδες της τελευταίας δεκαετίας, το θέαμα δεν έχει σε καμία περίπτωση πει την τελευταία του λέξη.

Η κοινωνία του θεάματος προσπαθεί συνεχώς να ξεπερνά τα εμπόδια για τη συνέχιση της ύπαρξής της, αλλά τα ξεπερνά μόνο με μέσα που θέτουν και πάλι αυτά τα εμπόδια στο δρόμο της και σε πιο τρομακτική κλίμακα. Το πραγματικό εμπόδιο της θεαματικής αναπαραγωγής είναι το ίδιο το θέαμα.

6.

Η μεγαλύτερη επαναστατική ιδέα όσον αφορά την πολεοδομία δεν είναι ούτε πολεοδομική, ούτε τεχνολογική, ούτε αισθητική. Είναι η απόφαση για την ανοικοδόμηση ολόκληρης της επικράτειας σύμφωνα με τις ανάγκες της εξουσίας των εργατικών συμβουλίων, της αντικρατικής δικτατορίας του προλεταριάτου, του εκτελεστικού διαλόγου.

Guy Debord. Κοινωνία του θεάματος, Θέση αρ. 179

Το έδαφος της κοινωνίας παραμένει το έδαφος του εχθρού και ως τέτοιο πρέπει να γίνει το έδαφος της επανάστασης.

Η μετάβαση από τον παλιό κόσμο στο νέο δεν είναι απλώς μια αλλαγή στη διαχείριση της κοινωνίας αλλά στη χρήση της και αυτή η αναγνώριση είναι που διαχωρίζει τους επαναστάτες από εκείνους που απλώς θα ανταγωνίζονταν τον καπιταλισμό σε μια ικανότητα μεταρρύθμισης της κοινωνίας. Αν οι καταστασιακοί είχαν το προτέρημα να περιγράψουν τη σύγχρονη αστική κοινωνία στην ολότητά της, είναι εξίσου αληθές ότι συνέλαβαν την πλήρη άρνησή της. Σε αντίθεση με τους ηλικιωμένους αριστερούς όλων των ποικιλιών, **οι καταστασιακοί δεν ασχολήθηκαν με την ποσοτική βελτίωση αυτής της κοινωνίας αλλά με την ποιοτική της υπέρβαση.** Από την αρχή, η S.I. θεώρησε ως καθήκον της την πρακτική πραγματοποίηση μιας επανάστασης της καθημερινής ζωής. Με τα πρώιμα πειράματά της στην "ψυχογεωγραφία" και τη συστηματική εξερεύνηση των πόλεων, η S.I. προσπάθησε να καθορίσει τις δυνατότητες για έναν επαναστατικό μετασχηματισμό της κοινωνίας. Ακόμα και αν αυτά τα αρχικά πειράματα φαίνονται τώρα ως κάπως αφελή, ο ριζοσπαστικός χαρακτήρας της προσπάθειας να εκτεθεί το έδαφος της κοινωνίας για την πρακτική ανατροπή της, παραμένει. Επιχειρώντας να δημιουργήσει καταστάσεις που έθεταν υπό αμφισβήτηση το σύνολο της ζωής, **η S.I. αποκάλυψε τον θεμελιωδώς κοινωνικό χαρακτήρα του σημερινού επαναστατικού εγχειρήματος.**

Η πολιτική που προέκυψε από την πόλη (polis) έχει πλέον κάνει ολόκληρο τον κόσμο πόλη της.

Η πολιτική, εγγενώς μια ξένη αντικειμενοποίηση του ανθρώπου, έχει με τη σειρά της αντικειμενοποιήσει έναν κόσμο αλλοτρίωσης. Η αστική πολιτική οικονομία έχει φέρει αυτή τη διαδικασία στην πιο ακραία της πραγματάωση.

Για το προλεταριάτο, λοιπόν, το οποίο υπάρχει στο επίπεδο της πιο ακραίας αλλοτρίωσης, η εκμηδένιση της ταξικής κοινωνίας είναι ταυτόχρονα μια εκμηδένιση του πολιτικού πεδίου.

Η προλεταριακή επανάσταση είναι η επιβεβαίωση ενός αδιαμεσολάβητου πρακτικού διαλόγου με τον κόσμο στον οποίο όλα τα μέσα της κοινωνίας είναι στη διάθεση του προλεταριάτου.

Ο μετασχηματισμός, μέσω της εργασιακής διαδικασίας, των προσωπικών δυνάμεων (σχέσεων) στην ξένη και υλική αντικειμενοποίησή τους μπορεί να εξαλειφθεί μόνο με τη δράση των ατόμων που θα υποτάξουν ξανά αυτές τις υλικές δυνάμεις στον εαυτό τους και θα καταργήσουν το εμπορευματικό θέαμα.

Αυτό το επαναστατικό πρόταγμα δεν είναι δυνατό παρά μόνο μέσω της συλλογικής δράσης του προλεταριάτου για τον μετασχηματισμό της κοινωνίας έτσι ώστε να συμμορφώνεται, όχι με τις επιταγές της εμπορευματικής οικονομίας, αλλά με τις επιθυμίες των κατοίκων της.

Ο αγώνας για αυτοδιαχείριση δεν είναι μόνο αγώνας για τα μέσα παραγωγής αλλά για την κοινωνία στο σύνολό της.

Η προλεταριακή επανάσταση δεν απαιτεί τίποτα λιγότερο από την οικοδόμηση μιας κοινωνίας στην οποία το άτομο βρίσκει την επιβεβαίωσή του και όχι την αντικειμενική του άρνηση. Στη θέση της επιβαλλόμενης συλλογικότητας του θεάματος εγκαθιδρύει μια αυθεντική κοινότητα και "στην πραγματική κοινότητα τα άτομα αποκτούν την ελευθερία τους μέσα και μέσω της ένωσής τους. (Μαρξ)

Όλοι οι διάφοροι γραφειοκρατικοί ψευδο-κοινωνισμοί έχουν απλώς μιμηθεί την αυταρχική χρήση του κοινωνικού εδάφους από την αστική τάξη. Παντού, το λενινιστικό αντεπαναστατικό σχέδιο βρήκε επιβεβαίωση στη σταλινική αρχιτεκτονική. Μόνο στην ελεύθερη κατασκευή καταστάσεων, στην εισαγωγή του στοιχείου του παιχνιδιού στο σχεδιασμό του κόσμου, θα πραγματοποιηθεί ένας γνήσιος σοσιαλισμός.

Οι τεχνικές δυνατότητες που υπάρχουν σήμερα επιτρέπουν την άμεση, συγκεκριμένη υλοποίηση του οράματος του Μαρξ για έναν κομμουνισμό στον οποίο "στην πράξη οι αισθήσεις έχουν γίνει άμεσοι θεωρητικοί".

Η πρακτική κριτική της πολεοδομίας που παρουσιάστηκε στις εξεγέρσεις της δεκαετίας του 1960 (Watts, Detroit, κ.λπ.) σηματοδότησε μόνο την αρχή αυτής της διαδικασίας. Έχοντας καταλάβει το έδαφος της κοινωνίας είναι απαραίτητο να το ανακατασκευάσουμε.

Η άμεση δημοκρατία των εργατικών συμβουλίων πρέπει να επεκταθεί σε μια άμεση δημοκρατία του περιβάλλοντος, έτσι ώστε "ο άνθρωπος να επιβεβαιώνεται στον αντικειμενικό κόσμο όχι μόνο με τη σκέψη αλλά και με όλες τις αισθήσεις του."

Το να γίνει ο κόσμος μια αισθητηριακή προέκταση του ανθρώπου και όχι να παραμείνει ο άνθρωπος όργανο ενός ξένου κόσμου είναι ο στόχος μιας καταστασιακής επανάστασης. Για μας, η ανασυγκρότηση της ζωής και η ανασυγκρότηση του κόσμου είναι μία και μοναδική επιθυμία.

Για να ξεπεράσουμε το σημείο όπου μπορούμε μόνο να μιλάμε για τον κόσμο και να φτάσουμε στο στάδιο όπου μπορούμε να μιλάμε μεταξύ μας για την οικοδόμηση ενός νέου κόσμου, είναι απαραίτητο να εμπλακούμε στην πιο ριζοσπαστική δυνατή πρακτική.

Η κριτική της ανθρώπινης γεωγραφίας πρέπει να γίνει μια κριτική που εκτελείται σε πράξεις.

Η ανάπτυξη μιας τέτοιας πρακτικής συνεπάγεται την ενεργό παρέμβαση των επαναστατών σε όλες τις πτυχές της κοινωνίας- μέχρι τώρα η έννοια της παρέμβασης περιοριζόταν σχεδόν αποκλειστικά σε διάφορα σημεία παραγωγής (εργοστάσια, σχολεία κ.λπ.)

Επιπλέον, είναι πλέον απαραίτητο να επεκταθεί η τακτική της ανατροπής ώστε να αντιμετωπιστεί άμεσα η σημερινή τροποποίηση του θεάματος.

Τα συστήματα ταχείας κυκλοφορίας, τα εμπορικά κέντρα, τα μουσεία κ.λπ. καθώς και οι διάφορες νέες μορφές πολιτισμού και μέσων ενημέρωσης πρέπει να θεωρηθούν ως χώροι σκανδαλιστικής δραστηριότητας.

Είναι το κοινότοπο, το κοινότυπο, το οποίο φαίνεται να είναι ασφαλές από επιθέσεις και το οποίο όμως είναι το πιο εύκολο να ανατραπεί.

Στο έδαφος της καθημερινής ζωής το θέαμα είναι πιο ευάλωτο.

*αρχιτεκτονική και οικολογία (σημ μτφ: arcology στο πρωτότυπο)

** (σημ μτφ: *ersatz* στο πρωτότυπο)

πρωτότυπο κείμενο:

<https://libcom.org/article/changing-guard-point-blank>

ανάκτηση κειμένου από:

https://web.archive.org/web/20001014020758fw_/http://www.geocities.com/Athens/Acropolis/8195/blasts/pointblank/thechangingoftheguard.html